

Twée tragikomedies van Thomas Bernhard over ouderdom

Perfecte Wereldverbeteraar

Voorstellingen: 1. Schijn bedriegt, door Growing up in Public. Gezien: 28/11 De Brakke Grond, Amsterdam. T/m 6/11 aldaar; tournee t/m 19/2. Inl (030) 233 4026. 2. De Wereldverbeteraar, door De Paardenkathedraal. Gezien: 29/11 Stadsschouwburg, Utrecht. Tournee t/m 21/2. Inl (030) 271 1414.

Door ANNERIEK DE JONG

Thomas Bernhards bejaarde helden zitten opgesloten in een lichaam dat het amper nog doet en in een geest die van geen wijken wil weten. Ziekte, verval en een snel naderende dood vergewissen hen van de almacht der natuur en toch accepteren zij die niet, integendeel: hoe hopelozener hun toestand, des te heviger zij zich ertegen verzetten. Titaantjes zijn het, deze oude heren die met de controle over hun lijf niet ook nog eens de controle over hun omgeving willen verliezen. Ze tiranniseren dus degene van wie ze afhankelijk zijn en daar dat gepaard gaat met enig woordgeweld vermoeden zij in die ander hun vijand. Wat hen nog eenzamer maakt dan ze al waren.

Zulke groteske toneelpersonages verdienen een grootse regie. Een paar adviezen daaromtrent geeft Bernhard in *Der Weltverbesserer*, een drama dat hij in 1979 schreef. De Wereldverbeteraar legt ergens uit aan zijn vrouw: 'Je voordracht mag niets gekunstelds hebben/ maar hij mag ook weer niet te natuurlijk zijn begrijp je/ Enerzijds immers is het geen kunstwerk/ omdat het om filosofie gaat/ anderzijds is het 't kunstigste dat er bestaat/ Muziek zou het moeten zijn/ enerzijds/ maar het is ook de muziek die de filosofie/ in haar geestelijke hemd zet.'

Regisseur Dirk Tanghe, de nieuwe leider van De Paardenkathedraal, en acteur Peter De Graef hebben naar die paradoxale adviezen geluisterd. Hun *Wereldverbeteraar* is een perfecte combinatie van kunstmatigheid en terloopsheid, van muzikale ritmiek en amuzisch gestamel, van ruwheid en verfijning, wijsheid en dwaasheid, hoop en wanhoop, zin en onzin.

Op de toneelmatigheid van het gebeuren wijst alleen al het knalgele achterdoek van grofgolvend plastic. Het hangt vlakbij het voortoneel en versmalt het podium zodanig dat er maar weinig ruimte voor het spel overblijft. Veel fysieke bewegingsruimte heeft De Graef dan ook niet nodig, want hij speelt een lamme die gekluisterd is aan zijn stoel. De oude man op zijn stoel wordt van

Peter de Graef in *De Wereldverbeteraar* (Foto Sjouke Dijkstra)

onderaf belicht zodat zijn spastische armgebaren spookachtige schaduwen op het achterdoek werpen. Met zijn opgetrokken schouders, grimas en blikkerende tanden lijkt hij zelfs een beetje op Graaf Dracula. En het mooie is dat we deze weerzinwekkend lelijke vent steeds sympathieker gaan vinden. Hij sombert waar wij het zonnetje in huis menen te moeten zijn, hij laat zich gaan waar wij ons beheersen, hij legt de vinger op de zere plek. Geestelijke arbeid vindt hij net zo smerig en belachelijk als al het andere. Niettemin is hij de schrijver van een traktaat met de boodschap dat men de wereld alleen kan verbeteren door haar af te schaffen. Niemand behalve de auteur heeft die boodschap begrepen, maar geleerden uit de hele wereld bestuderen het traktaat om

er op hun beurt een traktaat over te schrijven; zo blijft de mens actief. De man die van bewonderaars abusievelijk de eretitel Wereldverbeteraar heeft gekregen, krijgt nu ook nog eens een eredoctoraat. Bij hem thuis, vanwege zijn verlamming. Tijdens het wachten op de notabelen houdt hij een lange monoloog waarin Thomas Bernhard zoals gewoonlijk tekeergaat tegen de medische stand, het theaterbedrijf, de stad, het platteland, het huwelijk, vrouwen en voortplanting — en nog zo het een en ander. Maar door het geklaag en gekanker heen schrijft het leed van de gehandicapte. De man is namelijk niet alleen lam en halfblind maar ook zo goed als doof. Die opeenstapeling van gebreken wekt hilariteit en vooral medelijden. Ook wij in de zaal horen de

vrouw van de dove heel slecht, via speakers die slechts gemompel doorgeven. Zo begrijpen we iets beter waarom de man steeds denkt dat zij hem in de maling neemt.

Zij (Marie-Louise Stheins) is een kromgetrokken en moegekoicioneerd wezen dat telkens van links of rechts opkomt en nooit van achteren, omdat daar dat gele doek de weg verspert. Het bijna tweedimensionale beeld roept associaties op met stripverhalen. De vrouw is geen vrouw maar een vrouwtje, de man geen man maar een mannetje. Ook het mannetje mompelt veel; een zendmicrofoon moet De Graef reeds van nature zwakke stemgeluid versterken. De truc werkt: nu kan de acteur nuances aanbrengen die anders alleen in een kleine zaal mogelijk zouden zijn geweest.

Peter De Graef fluistert, zeurt en jankt, met vrijwel hetzelfde schriek-Vlaamse stemmetje dat we kennen van zijn voorstellingen *Itak*, *Ombat* en *Henry*. En net als in die zelfgeschreven solo's is hij ook hier een fantast, een kind, een tovenaarsleerling. Zoals deze solo list een ei kapotknijpt, zoals hij bruine stroop uit mond en neus laat stromen, zoals hij goochelt met een witte muis: dat is theater en poëzie tegelijk, dat is op en top tragikomedie.

Ook regisseur Don Duyns, van de theaterfirma Growing up in Public, heeft een tragikomische vorm gezocht voor een stuk van Thomas Bernhard. *Schijn bedriegt* (*Der Schein trügt*, 1984) is evenals *De wereldverbeteraar* een drama over de ouderdom en de last van het niet aflatende denken. Het is tevens een drama over rivaliteit: Karl haat en benijdt zijn broer Robert, omdat Karl in zijn jonge jaren 'maar' een variété-artiest was terwijl Robert aanzien genoot als acteur. Ingrediënten te over voor een bittergeestige voorstelling.

Don Duyns beging de vergissing Hans Dagelet en Dick van den Toorn in een fantasieloos decor neer te planten. Alles, van wasbak tot een rek vol glimmende schoenen, staat er echt. En vervolgens doet men er niets mee. Veelzeggende details ontbreken, de taal krijgt vleugels noch stekels. Dagelets Karl blijft een saaie doorsnee-kerel. Van den Toorns Robert is weinig meer dan een sullig supplement. Hun clichémannetjes zijn verre van leuk en al helemaal niet ontroerend. Ze zouden een voorbeeld kunnen nemen aan Peter De Graef. Die doet wat een acteur altijd moet doen: nadenken, heel diep nadenken voordat hij begint te spelen.